

Samarbeid om vekstskifte i jordbruket

Egil Petter Stræte, Ruralis
Gunn-Turid Kvam, Ruralis
Astrid Johansen, Norsk Landbruksrådgiving Trøndelag

Notat 2/21 - ISSN 1503-2027

Forord

Dette notatet er blitt til gjennom et samarbeid som forfatterne har hatt i to prosjekter:

- *Vekstskifte Trøndelag* hvor Norsk landbruksrådgiving Trøndelag er prosjekteier. Prosjektet er finansiert av Innovasjon Norge, Statsforvalteren i Trøndelag (tidligere Fylkesmannen) og Trøndelag fylkeskommune, samt noe egenfinansiering fra partnerne.
- *AgriLink: Kunnskap i jordbruket. Kople bønder, rådgivere og forskere for å forsterke innovasjon.* Ruralis er partner, og en av oppgavene i prosjektet er å bidra til utvikling av rådgivingsmetodikk. AgriLink er finansiert av EUs forskningsprogram Horisont 2020.

Notatet er en leveranse fra begge prosjektene.

30.09.2021

Forfatterne

Sammendrag

Variert vekstskifte er kjent innen agronomien som et effektivt jordforbedrings- og planteverniltak med positiv effekt på både avlingsmengde og kvalitet, og dermed også på det økonomiske resultatet for bonden. I dette notatet har vi en praktisk tilnærming til samarbeid om vekstskifte mellom bønder, og vi retter søkelyset på hvilke forutsetninger et slikt samarbeid bør bygge på og på vilkår som bør være til stede for å lykkes. Vi ser også på mulige tiltak som kan bidra til å styrke samarbeidet, enten samarbeidet gjelder allsidige vekstskifter (korn, gras, potet og/eller grønnsaker), eller det gjelder samarbeid om enklere vekstskifter mellom for eksempel korn og gras, eller bare mellom ulike kornarter. I notatet foreslår vi flere tiltak for støtte opp om et vekstskiftesamarbeid, og mulige framgangsmåter i arbeidet. Vi har også et forslag til ei interessekartlegging blant mulige deltakere i et samarbeid, samt ei skisse til avtale om samarbeid. Målgruppe for notatet er primært rådgivere, bønder og andre som er interessert i vekstskiftesamarbeid på tvers av jordbrukseiendommer.

Innhold

Forord.....	2
Sammendrag.....	3
Formål og avgrensning.....	5
Metode og data.....	5
Å eie og drive jord.....	6
Forhold som påvirker samarbeid om vekstskifte.....	8
Ulike planteproduksjoner og driftsmåter.....	8
Tilgang på jord.....	9
Topografi, teiger og avstander.....	9
Jordkvalitet.....	10
Ugras, plantesykdommer og skadedyr.....	10
Offentlige rammer.....	11
Jordlova.....	11
Produksjonstilskudd.....	12
Relasjonskompetanse.....	12
Motivasjon.....	13
Former for samarbeid.....	13
Samarbeid om mer enn vekstskifte.....	14
Mulige fordeler og ulemper med vekstskifte.....	14
Tiltak for mer samarbeid om vekstskifte.....	15
Initiering av vekstskiftesamarbeid.....	15
Forutsetninger for å få til et samarbeid.....	15
Momenter å tenke gjennom i forkant.....	16
Rådgiving overfor bønder som samarbeider.....	16
Utforming av kontrakter ved samarbeid om vekstskifte.....	17
Vekstskifte i et landbrukspolitisk perspektiv.....	18
Referanser.....	20
Vedlegg 1: Skjema for interessekartlegging ved samarbeid om vekstskifte.....	21
Vedlegg 2: Skisse til en samarbeidsavtale mellom bønder som skal samarbeide om vekstskifte.....	25

Formål og avgrensning

Variert vekstskifte er kjent innen agronomien som et effektivt jordforbedrings- og planteverniltak med positiv effekt på både avlingsmengde og kvalitet, og dermed også på det økonomiske resultatet. Vekstskifte der ulike plantearter avløser hverandre på det samme arealet er en forutsetning for å lykkes med økologisk produksjon av åkervekster. Innen konvensjonelt landbruk har allsidig vekstskifte på den enkelte gård blitt stadig mindre vanlig i takt med spesialiseringa innen ulike produksjoner (som korn, potet og grønnsaker), noe som har vært mulig blant annet gjennom bruk av effektive plantevernmidler. Samarbeid på tvers av driftsenheter og produksjonsgreiner kan imidlertid gi muligheter for et mer variert vekstskifte, ikke bare innen økologisk produksjon, men også åpne mulighetene for redusert bruk av sprøytemidler og andre innsatsmidler i konvensjonell produksjon. Samarbeidet kan gå over flere år, med en planmessig rullering mellom hvilke kulturer som dyrkes de ulike årene (vekstskifteplan).

I dette notatet setter vi søkelyset på hvilke forutsetninger som et vekstskifte samarbeid bør bygges på og vilkår som bør være til stede for å lykkes. Vi ser også på mulige tiltak som kan bidra til å styrke samarbeidet, enten samarbeidet gjelder allsidige vekstskifter (korn, gras, potet og/eller grønnsaker), eller det gjelder samarbeid om enklere vekstskifter mellom f.eks. korn og gras, eller bare mellom ulike kornarter (bygg, havre, hvete). Notatet innebærer ingen sammenfattende vurdering av fordeler og mulige ulemper med vekstskifte. Siden vi her vektlegger samarbeidet rundt vekstskiftet, velger vi å se bort fra typiske jordleieforhold, sjøl om det er en viss overlapp mellom dette og samarbeid om vekstskifte.

I regi av innovasjonsprogrammet Landbruk21 Trøndelag ble det i 2017 initiert og etablert et prosjekt med tema vekstskifte. Dette prosjektet ble i 2019 overført til Norsk landbruksrådgiving Trøndelag og reorganisert til *Vekstskifte Trøndelag 2.0* (finansiert av Innovasjon Norge, Statsforvalteren i Trøndelag (tidligere Fylkesmannen) og Trøndelag fylkeskommune, samt noe egenfinansiering fra partnerne). Ruralis er partner i det internasjonale prosjektet *AgriLink* (finansiert av Horisont 2020) der en av oppgavene var knyttet til å bidra til utvikling av rådgivingsmetodikk. Mer informasjon om AgriLink finnes på nettsiden <https://www.agrilink2020.eu/>. Det ble i 2017-2020 gjennomført et samarbeid med vekstskifte-prosjektet om denne aktiviteten. Dette notatet er et ledd i Ruralis og AgriLinks bidrag i Vekstskifteprosjektet.

Spørsmålene vi løfter fram i dette notatet er: Hvilke erfaringer og holdninger finner vi blant bønder når det gjelder samarbeid som muliggjør et variert vekstskifte? Hvordan kan rådgiving bidra til å styrke samarbeid om vekstskifte mellom to eller flere driftsenheter?

Metode og data

Vårt arbeid baserer seg på:

- individuelle intervjuer med åtte bønder som samarbeider med andre bønder om vekstskifte eller som driver jordbytte gjennom jordleie (fem fra Trøndelag, resten fra Østlandet og Jæren)
- samtaler med tre rådgivere i Norsk landbruksrådgiving
- ett gruppeintervju med bønder
- forsknings- og faglitteratur og nettoppslag
- deltakelse i prosjektet *Vekstskifte Trøndelag 2.0*.

Intervjuene er utført av Gunn-Turid Kvam og Egil Petter Stræte i perioden juni – desember 2019. Vi gjennomførte semistrukturerte intervjuer, det vil si tematiske spørsmål med åpne svarmuligheter og muligheter til å følge opp svarene med ekstra spørsmål. Dette er egnet for å utforske et tema hvor

ikke alle faktorer er kjente fra før. Noe var kjent fra før, gjennom deltakelse i lokale møter, samtaler og egen erfaring.

Et annet arbeid som også bidrar til å fylle ut bakteppet er intervjuer utført i prosjektet LANDFRAG – arealfragmentering i jordbruket, se rapportene (Forbord mfl. 2020, Stræte 2020). Her er det intervjuet jordeiere og bønder som leier jord. Analysene i LANDFRAG berører også tema og faktorer som er relevante for det som omtales i dette notatet. Før vi går videre på samarbeid om vekstskifte gir vi en kort innramming av jordeie og jordbruk i et samfunnsfaglig perspektiv. Dette bygger på ei framstilling i en rapport om leiejord (Stræte 2020), men er tilpasset til samarbeid om vekstskifte.

Å eie og drive jord

Dyrka jord er en grunnleggende ressurs for de aller fleste av produksjonene i norsk jordbruk: Grovfôrproduksjon til husdyr, korn, potet og frilandsgrønnsaker. Både omfang i antall dekar og kvaliteten på jorda er viktig. Særlig for potet og frilandsgrønnsaker til salg er jordkvalitet avgjørende.

Med *jord* i denne rapporten forstås jordbruksareal som er sterkt kulturpåvirka, med permanent vegetasjonsdekke (eng/beite) eller periodisk vegetasjonsdekke (åker). I Norge inndeles jordbruksarealet i klassene fulldyrka areal, overflatedyrka areal og innmarksbeite. Jordbruksareal omfatter areal som er i drift og også areal som er midlertidig ute av drift (NIBIO 2020). Leid jord kan omfatte alle kategorier jordbruksareal.

Jord er en ressurs som bonden besitter for å kunne produsere. I drøfting av arbeidskraft i jordbruket peker Gezelius (2014) på at det er vanlig å skille mellom innleid betalt arbeidskraft og ubetalt familiarbeidskraft. Gezelius utfordrer dette skillet og peker på at bruk av ekstern arbeidskraft på gården er avhengig av de sosiale omgivelsene i lokalsamfunnet, og kan ikke isoleres til en pengetransaksjon. Det er en kompleks gjensidig byttehandel. Slik kan vi hevde at det også er for jord. Når jord skal inngå i et samarbeid om vekstskifte kan det utgjøre en kompleks forhandlingsbasert byttehandel mellom flere parter, og dette foregår i en sammenheng hvor en rekke sosiale og naturgitte faktorer spiller inn. Det er flere forhold som må «være på plass» for at et samarbeid skal fungere godt.

Kjernen i denne problematikken er jordbruksarealene som skal inngå og relasjonene mellom de bøndene som skal samarbeid. De faktorene som har mest betydning har vi delt inn i tre hovedkategorier.

For det første har vi den enkelte bonden og dennes forhold til å eie og drive jord. Som jordeier har bonden råderett over en arealressurs som andre kan være interessert i. For mange vil det være forskjell på arealet en eier og driver sjøl og arealet en driver hos en annen bonde. Relasjonen til egen jord kan være mangesidig og knyttet til identitet og tradisjon (gård som har vært i slekta i generasjoner), og videre at egen gård representerer mye mer enn sjølve jordbruksproduksjonen. Dette kan for eksempel være husholdets ønsker og behov i dag, arbeid utenfor bruket, ønske om å ha et frittliggende bosted uten å være bonde selv, helsesituasjon osv. Slike sosiale og stedstilknyttede relasjoner er ofte sterkere enn mulige økonomiske motiv, i hvert fall når det er knyttet til salg av jordbrukseiendom (Flemsæter 2009). Bønder som jordeierne er ikke en ensartet gruppe, og de kan ha ulike interesser og vektlegge interessene ulikt. Gjennom å søke samarbeid om vekstskifte kan bonden se muligheter for å styrke sin egen produksjon, enten gjennom å forbedre og/eller å øke produksjonen. Drivere for økt etterspørsel etter jord er grundig studert i andre sammenhenger (Forbord mfl. 2014, Vik mfl. 2017, Sand mfl. 2019, Vik mfl. 2019). Drivere for samarbeid om vekstskifte er ikke lik drivere for leiejord, men noen fellestrekk er det, slik vi ser det.

For det andre har vi relasjonen mellom bøndene som skal delta i et samarbeid. Det er en rekke faktorer som påvirker denne relasjonen. Vi vil her særlig peke på avtaleforholdet (muntlig eller skriftlig), samt praksisen som er eller vil bli etablert i forholdet. Dels handler forholdet om sosiale relasjoner. Forholdet kan være mer eller mindre formelt regulert, typisk gjennom en skriftlig avtale mellom partene. Dermed er det et stort spenn, mellom uformelle forhold der partene kjente hverandre godt før samarbeidet ble startet, til samarbeid der avtalen er av formell art basert på en juridisk kontrakt.

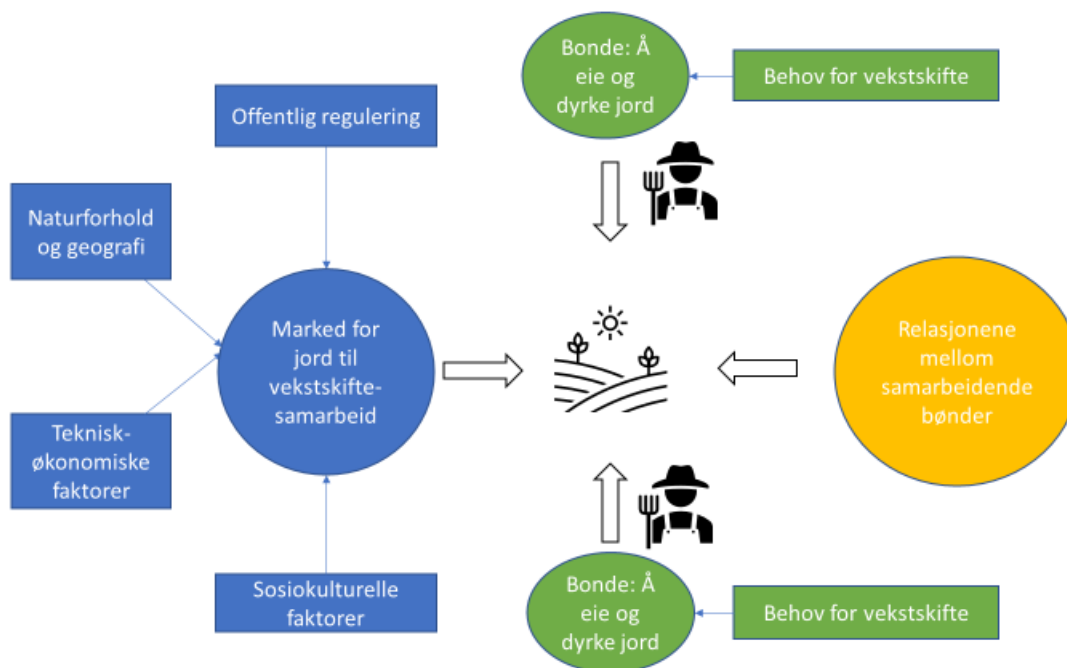
For det tredje inngår samarbeidet i en samfunnsmessig sammenheng, en struktur. Helt sentralt i denne strukturen er tilgangen på jord og andre bønder for et mulig samarbeid. Uten at dette kan karakteriseres som et tradisjonelt marked vil det omfatte tilbud og etterspørsel av jord. Ofte vil det være slik at det er en bonde som har behov for mer eller bedre vekstskifte og som er avhengig av samarbeid med andre for å få dette til, og da blir dette en etterspørsel. Et slikt marked vil variere fra sted til sted og er påvirket av noen generelle faktorer.

Disse generelle faktorene som påvirker de samfunnsmessige strukturene, kan igjen inndeles i fire typer.

- Teknoøkonomiske faktorer: Disse omfatter slikt som topografiske forhold, arealforhold, veisystemer, logistikk-ressurser og produksjoner. Det kan for eksempel være slik at topografiske forhold har betydning for fordelingen av jord. Videre virker veger og transportutstyr inn på den geografiske avgrensingen av markedet. Siden veger og transportutstyr utvikles over tid, endres også markeder over tid og dermed hvem som er aktuelle deltakere i et samarbeid. Videre har karakteristika ved jordbruksproduksjonen i området betydning. For eksempel vil markedet for samarbeidsareal være ulikt hvis det drives én produksjon i området, la oss si melkeproduksjon og dermed mye grasproduksjon, mot at det drives flere produksjoner, for eksempel grønnsakproduksjon i tillegg.
- Sosiokulturelle faktorer: Sosiale normer og nettverk på stedet har innvirkning på markedet og aktørene som er involvert. For eksempel kan lang tradisjon for nabosamarbeid gi en lågere terskel for samarbeid om vekstskifte, og vice versa.
- Offentlig regulering: Offentlig regulering eller politikk på feltet kan være av finansiell-, juridisk- eller organisatorisk art eller være i form av informasjon og anbefalinger. Offentlige reguleringer påvirker de lokale markedene for jord. Disse er bestemt på nasjonalt nivå, men forvaltes lokalt av kommunene. For leiejord er jordlovens bestemmelser om driveplikt og deling, og målsettinger om driftsmessig gode forhold viktige. Samarbeidsjord og jordbytte ser ut til å bli regulert gjennom tilsvarende lovverk og forskrifter. Videre kan ordningen med produksjonstilskudd være en hindring ved at krav til detaljert årlig arealregnskap krever ekstra oppfølging og påpasselighet ved vekstskifte.
- Naturforhold og geografi: I utgangspunktet er disse gitt ved at dyrka jord for eksempel er lokalisert i et belte langs en fjord eller mellom fjord og fjell. Arrondering, det vil si hvordan de enkelte skiftene er spredt og utformet, vil også ofte være gitt. Jordas kvalitet vil også være gitt på kort sikt, enten det er tung leirjord, myrjord eller moldrik sandjord. Noen av disse forholdene kan imidlertid påvirkes, for eksempel vil teknologi og samarbeid kunne påvirke arrondering, drenering, pH, ugraskontroll, jordstruktur og jordpakking. Bedre veier og raskere kjøretøy vil også øke aksjonsradiusen til bonden. Disse kategoriene av faktorer som virker inn på jord og mulig samarbeid om jord i forbindelse med vekstskifte er illustrert i en modell i figur 1. Sentralt i midten er jord som kan inngå i vekstskifte. De runde sirklene viser hovedkategoriene; *bønder* (grønn sirkel) som eier og dyrker jord, de *sosiale relasjonene mellom* samarbeidende bønder (gul sirkel) og markedet for jord til vekstskiftesamarbeid (blå sirkel). Videre omgis markedet av de strukturelle forholdene knyttet til teknisk-økonomiske

faktorer, sosiokulturelle faktorer, offentlig regulering og naturforhold. Denne modellen bygger på Stræte (2020) og harmonerer også med modell framstilt hos Forbord mfl. (2020).

Det er et samspill mellom de ulike elementene som er nevnt her. Helt vesentlig er at kategorien marked og de strukturelle forholdene omfatter faktorer som den enkelte bonden og det enkelte samarbeidet har liten eller ingen innflytelse på. Det er viktig å understreke at en slik modell er dynamisk. Politikk endrer seg, men også ny teknologi kan skape nye betingelser for samarbeid. For eksempel kan traktorer med høg toppfart flytter grensene for hvem det er mulig å samarbeide med. Markedet for jord blir dermed større i utstrekning.

Figur 1: Faktorer som påvirker samarbeid om vekstskifte mellom bønder.

Geografi og produksjonsvilkår er som nevnt viktig for det lokale jordmarkedet for vekstskiftesamarbeid. I figuren over inngår slike faktorer i kategorien naturgitte forhold. Det er store variasjoner i driftsforhold for de ulike produksjonene både regionalt og nasjonalt. Det kan også være betydelige lokale variasjoner. Faktorer som terrengformasjoner, geologi, klima, arrondering, teigstørrelser osv. påvirker omfang og muligheter for jordbruk. Dette får igjen betydning i form av avstand og transportbehov ved samarbeid på tvers av eiendommer. I denne studien er ikke slike forhold studert spesielt, men de er alltid en del av konteksten for et samarbeid (jf. figur 1).

Forhold som påvirker samarbeid om vekstskifte

Behovet, mulighetene og motivasjonen for å inngå samarbeid om vekstskifte kan variere og mange forhold vil kunne påvirke samarbeidet. Noen av disse forholdene vil belyses nærmere i det følgende.

Ulike planteproduksjoner og driftsmåter

Behovet for vekstskifte er mest uttalt ved dyrking av radkulturer som potet og grønnsaker. Som sjukeforebyggende tiltak bør det for eksempel gå seks til åtte år mellom hver gang det dyrkes gulrot eller korsblomstra vekster (kål) på samme areal. I settepotetproduksjonen stilles det av samme grunn krav om minimum fireårige omløp, dvs. tre år med andre vekster før det igjen kan dyrkes settepotet på samme areal. I konvensjonell produksjon kan omløpstida for en del vekster kortes ned

gjennom bruk av plantevernmidler og/eller med omfattende kalking. Også i kornproduksjonen er det fordeler å hente med vekstskifte, enten gjennom å veksle mellom ulike kornarter eller ved at korn inngår i et mer allsidig vekstskifte med andre ettårige åkervekster og gras. Med hjelp av effektive plantevernmidler og god agronomisk praksis, er det imidlertid fullt mulig å drive ensidig kornproduksjon med svært gode avlingsresultater. I Trøndelag der husdyrhold og planteproduksjon foregår side om side, har mange kornprodusenter tilgang til husdyrgjødsel – enten fra egen besetning, eller fra naboer – noe som også er med på å opprettholde jordstruktur og jordkvalitet, og motvirke nedgang i jordas humusinnhold (karbonlager) og dermed også produktivitet. Ut fra dette har ikke behovet for og fordelene med vekstskifte vært tillagt vesentlig betydning i konvensjonell trøndersk kornproduksjon. Siden Trøndelag befinner seg i ytterkanten av dyrkingssona for f.eks. hvete, og at havreproduksjon har hatt ord på seg for å være mer utfordrende enn byggproduksjon har dette samla sett ført til ensidig byggproduksjon på en betydelig del av kornarealene i regionen. Omfanget av økologisk kornproduksjon i Trøndelag er svært begrensa, men for å kunne drive slik produksjon, er vekstskifte nødvendig.

Mulighetene for vekstskifte er stor der man har flere planteproduksjoner på samme gård. En undersøkelse av kornproduksjonen i Nord-Trøndelag for noen år tilbake (Nossum 2015) viste at 54 prosent av kornprodusentene også hadde annen planteproduksjon på gården med gras/eng som den viktigste tilleggproduksjonen. Henholdsvis fire og åtte prosent av kornprodusentene dyrka også grønnsaker og/eller potet.

Også på gårder der det drives allsidig grønnsaksproduksjon ligger det godt til rette for vekstskifte, men profesjonalisert grønnsaks- og potetproduksjon er i høy grad spesialisert og dermed er mulighetene for vekstskifte på egen gård i praksis sterkt begrensa. Måten dette løses på i praksis for å kunne opprettholde produksjonen er enten at man leier jord for å få mer areal å skifte på, eller at man bytter jord med gårdbrukere som driver annen planteproduksjon enn det en selv har.

Ut fra studien til Nossum (2015) kan vi anta at om lag halvparten av både kornprodusentene og melkeprodusentene i Trøndelags flatbygder driver med ensidig planteproduksjon (korn eller gras). Når vi samtidig veit at gårdsbrukene med henholdsvis gras, korn og grønnsaker/potet ofte ligger side om side, tilsier dette at det i utgangspunktet er et potensial for vekstskifte gjennom å få til samarbeid mellom produsenter og på tvers av eiendomsgrenser.

Tilgang på jord

Tilgangen på jord som kan inngå i et vekstskifte kan variere sterkt fra sted til sted, og må derfor vurderes lokalt i det enkelte tilfellet. God tilgang på leiejord kan for mange være en alternativ løsning til praktisk samarbeid om vekstskifte. Samtidig kan samarbeid om vekstskifte nettopp være en løsning i områder med sterk etterspørsel etter jord. Dynamikk knyttet til leiejordsmarked er beskrevet nærmere i Stræte (2020).

Topografi, teiger og avstander

Geografiske forhold har viktig betydning for en stedegen ressurs som jord.

Bruken av teknologi gjør at avstander er relative. Rundballepressa forandret landskapet bokstavelig talt. Det at grovfôret kunne presses, lagres på stedet og transporteres til fjøset seinere etter behov og med større vogner, gjorde det mulig å dyrke jord lengre unna. Slik virker teknologien også inn på vekstskiftemulighetene, som for eksempel raskere traktorer. Det gjør samarbeide mellom bønder som bor/driver et stykke fra hverandre mulig. På den andre siden vil slike samarbeid være ressurskrevende og lite miljøvennlig ved at det går med mye tid på kjøring og bruk av mye drivstoff.

Teknologi virker også inn på hvordan arealer kan utnyttes. Tyngre maskiner har problemer i bratt terreng, mens på flatt og bæresvak jord kan de gjøre betydelig skade på jordstrukturen hvis en ikke er omtenkstom. Små og uregelmessige teiger kan være vanskelig å håndtere. Videre er raske traktorer og lastebiler en fordel når det gjelder transport av utstyr mellom gårdene/arealene, men her har også veistandard (bredde, svinger) innvirkning.

Topografi og arrondering kan være et hinder for vekstskiftesamarbeid der radkulturer er en del av skiftet. Arealer for slikt skal helst være sørvendt og for små teiger skaper utfordringer når innhøstingsapparatet trenger mye plass.

Samtidig kan samarbeid bøte på noen av de geografiske utfordringene. Bønder kan samarbeide om maskiner og utstyr og de kan samarbeide for å få til bedre arrondering av teiger ved for eksempel å fjerne gjerder mellom eiendomsgrenser.

Jordkvalitet

Med jordkvalitet mener vi dyrkajordas tilstand og evne til å produsere. Viktige indikatorer her er humusinnhold, næringsbeholdning, pH og drenering. Vekstskifte er i utgangspunktet gunstig for jordkvaliteten.

Det er likevel noen utfordringer knyttet til jordkvaliteten og samarbeid om vekstskifte. Enkelte vekster stiller strenge krav til jordkvalitet og ikke minst jordas pH, og enkelte jordarter kan være mindre eigna enn andre. I økologisk produksjon er det dessuten noen ekstra utfordringer, for eksempel knytta til ugras. For å få til et velfungerende vekstskiftesamarbeid mellom ulike produsenter, er det derfor viktig at de som deltar i samarbeidet har eller skaffer seg en gjensidig forståelse for krav til jordkvalitet og hva som ellers kreves i de ulike produksjonene. Det er nødvendig for at alle deltakerne i samarbeidet skal fungere godt og at produksjonsutbyttet av vekstskiftesamarbeidet blir bedre enn uten dette samarbeidet. Det kan også være viktig å se på nyttefordeling over år for å sikre en mest mulig «rettferdig» fordeling av areal og av gjennomføring av nødvendige tiltak og bruk av innsatsfaktorer.

Videre er behandlinga jorda utsettes for i de ulike produksjonene en faktor som påvirker jordkvaliteten, både i positiv og negativ forstand. Det omfatter for eksempel jordpakking. Kjøring med tungt utstyr under ulagelige forhold (som blaut jord) bidrar til ekstra pakking og redusert jordkvalitet. Å diskutere på forhånd slike utfordringer og hvilke alternativer en har i slike situasjoner, vil være et viktig problemforebyggendetiltak både i forhold til samarbeidsrelasjonen og produksjonsresultatet ved vekstskiftesamarbeid mellom bønder.

Ugras, plantesykdommer og skadedyr

Generelt er vekstskifte et tiltak for nettopp å redusere sykdomspress og ugras. I forbindelse med samarbeid er det særlig to forhold som kan gjøre seg gjeldende.

For det første må man unngå å bidra til spredning av ugras og sykdommer. Floghavre og potetsykdommer er eksempler. I intervjuene er det kommet fram at noen er opptatt av dette, og viser til observasjoner av hvordan noen sprer ugras eller gir økt smittefare fra skifte til skifte ved at utstyr ikke rengjøres tilstrekkelig. Videre viser noen til bruk av for eksempel skålharv som kutter kvekerøttene og dermed gir økt kveke i stedet for redusert kvekevekst. I forbindelse med samarbeid er det viktig at slike forhold blir diskutert på forhånd slik at deltakerne blir enige om hvordan arbeidet skal utføres på en forsvarlig måte som gir positive bidrag for alle parter som deltar.

For det andre er det viktig å tenke på fordeling av nytten. Hvis særlig en produksjon hos en av deltakerne i samarbeidet har nytte av redusert smittepress, må det balanseres ut for de andre produksjonene hos de andre deltakerne også, for eksempel med bedre ugrasbekjempelse. Her kan

det være nyttig å tenke litt bredere for at alle skal oppnå nytte. Hvis for eksempel kornbonden må reingjøre redskap hver gang det transporteres mellom skifter for å unngå spredning av potetsykdom blir det et merarbeid uten at kornbonden får direkte nytte av det. Men hvis alle i vekstskiftesamarbeidet kan være med å gå floghavresjekk blir det hele en nytte for alle, og en mer balansert nyttefordeling.

Offentlige rammer

Jordlova

Jordlova av 1995 §8 handler om driveplikt av jordbruksareal, og i andre ledd står:

Driveplikta kan oppfyllest ved at arealet vert leigd bort. Det er ein føresetnad for at driveplikta er oppfylt ved bortleige at leigeavtala er på minst 10 år om gongen utan høve for eigaren til å seie ho opp. Avtala må føre til driftsmessig gode løysingar og vere skriftleg. Avtaler som fører til driftsmessig uheldige løysingar, kan følgjast opp som brot på driveplikta. Eigaren må sende kopi av avtala til kommunen. Ei leigeavtale som er i strid med andre eller tredje punktum, kan ikkje gjerast gjeldande mellom partane eller i høve til offentlege styresmakter.

I henhold til §8A kan departementet gi fritak for driveplikta. Forhold knyttet til driveplikt er utdypet i Rundskriv M-2/2017, *Driveplikten etter jordloven*, fra Landbruks- og matdepartementet. Det er ingen annen regulering som omfatter samarbeid om vekstskifte som derfor faller inn under jordleie og dermed krav om skriftlig leieavtale på minst ti år. Kopi av denne avtalen skal sendes kommunen.

Vekstskifte mellom to eller fleire jordbrukseiendommer utfordrer ikke drivepliktens innhold slik vi ser det. Snarere tvert imot vil et vekstskiftesamarbeid kunne bidra til forbedret drift i agronomisk forstand. Det er heller ikke noe problem at det er flere brukere involvert i drifta, i henhold til rundskrivet. Det springende punktet blir dermed kravet om skriftlig kontrakt på ti års varighet og å sende kopi til kommunen. Rundskrivet omtaler mulighetene for å få fritak for driveplikt eller lemping på vilkårene:

Søknaden kan gå ut på å søke fritak fra selve plikten til å drive eller å lempe på vilkårene for å oppfylle driveplikten ved bortleie. Det kan være ulike årsaker til at det søkes om fritak. Eksempler på dette er at jordbruksarealet ikke gir grunnlag for lønnsom drift eller at det ikke lar seg gjøre å få leid bort arealet, eventuelt at det bare lar seg gjøre å få leid bort arealet for en kortere periode enn 10 år. Et praktisk eksempel på det siste kan være at arealet ligger i et område hvor det drives jordbruksproduksjon med vekstskifte og det ikke er aktuelt å åpne for framleie i leieavtalen. (s.7)

Framleie er mulig, det vil si at leietaker leier videre til andre.

I henhold til rundskrivet forutsettes det at brukeren sender en søknad til kommunen om lemping av vilkårene for driveplikt, det vil si kortere enn tiårs kontrakt. Kommunen skal så ta stilling til dette. I rundskrivet nevnes et relevant typeeksempel for at kommunen kan gi dispensasjon:

Er jordbruksarealet egnet til jordbruksproduksjon som krever vekstskifte, kan dette tilsi at det gis dispensasjon fra vilkåret om å leie bort i 10 år. Avhengig av hva det er søkt om, kan dispensasjonen gis enten for hele eierperioden, eller for tiden avtalen gjelder. Kommunen bør i så fall ta stilling til om det er ønskelig å stille vilkår om vedlikehold av jorda, for eksempel i form av grøfting. (s. 9)

Vekstskiftesamarbeid vil etter dette ikke være i strid med drivepliktens vilkår i jordloven. Et spørsmål da er om det er nødvendig med en egen søknad om lemping av varighetskrav i avtalen. Vi vil her

argumentere for at det bør være tilstrekkelig at dette kommer tydelig fram i en skriftlig kontrakt mellom partene, en kontrakt som går i kopi til kommunen. Vi viser til kapitlet om kontrakter nedenfor.

Det stilles krav om skriftlig kontrakt, men ikke til hvilken form den skal ha. I rundskrivet står det at kravet til kontrakt «er oppfylt ved bruk av et elektronisk medium dersom partene er enige om det». Det betyr dette kan avtales via e-post. Vi vil imidlertid anbefale at det settes opp en skriftlig kontrakt. Dette er vel så viktig for å sikre at partene skal ha diskutert viktige spørsmål i samarbeidet. Vi viser til kapitlet om kontrakter nedenfor.

Vår erfaring er at det varierer sterkt i hvilken grad kommunene følger opp dette med leieavtaler overfor bønder. Det er også vår erfaring at det varierer i hvilken grad skriftlige kontrakter om leiejord og vekstskifte sendes inn til kommunene. Se mer om jordreie og kontrakter i Stræte (2020).

Produksjonstilskudd

Når bønder søker om produksjonstilskudd, må det oppgis hvilke arealer de driver på hvilket bruk (gnr/bnr) det aktuelle året. Det er pr. i dag ikke krav om data om hvilket skifte de driver på den enkelte eiendommen. Vårt inntrykk er at de som driver samarbeid om vekstskifte på tvers av eiendommer er nøye med å oppgi korrekt informasjon, inklusive tilfeller hvor det drives jordbytte uten skriftlige kontrakter. Det betyr at den som er ansvarlig for produksjonen på et gitt areal også er den som mottar produksjonstilskuddet. Arealsummen for produksjonene for det enkelte gårdsbruket kontrolleres opp mot registerdata. Noen bønder har gitt uttrykk for at det er krevende å få arealtallene til å stemme nøyaktig. Dette kan i så fall være en hemske for samarbeid om vekstskifte. Vi har imidlertid ikke grunnlag for å si noe om hvor stor hemske dette er.

Noen bønder har imidlertid vært usikre på håndtering av produksjonstilskudd fra kommunens side i vekstskiftesamarbeid. Dette kan tyde på at det ikke er en standard måte å behandle dette på i alle kommuner. Hvis det er uklarheter koblet til behandlingen, kan det være en oppgave for rådgivere å avklare dette for bøndene overfor kommunene.

Relasjonskompetanse

Samarbeid med andre bønder kan være komplekst og utfordrende, men sjølsagt også givende både sosialt og økonomisk. Vi vil peke på at relasjonskompetanse er et nøkkelbegrep. Det dreier seg ikke kun om kunnskap og ferdigheter, men også om holdninger. Det handler «om å forstå og samhandle med de mennesker vi møter i yrkessammenheng på en god og hensiktsmessig måte», skriver (Røkenes og Hanssen 2012:9). Relasjonskompetanse kan defineres som «ferdigheter, evner, kunnskaper og holdninger som etablerer, utvikler, vedlikeholder og reparerer relasjoner mellom mennesker» (Spurkeland 2017:17).

Relasjonskompetansen går hånd i hånd med fagkompetansen, eller handlingskompetanse slik Røkenes og Hanssen omtaler den. To eller flere bønder som samarbeider må inneha både en viss fagkompetanse og relasjonskompetanse for å få til et godt samarbeid. Hvis det i tillegg er rådgivere involvert i bondesamarbeidet bør også rådgiveren være godt skodd med relasjonskompetanse i tillegg til fagkompetanse. Kommunikasjon og relasjoner er et fag med en rekke bidrag som er relevante for jordbrukssektoren. Å forstå både seg selv og andre blir pekt på som en grunnleggende kompetanse, og en forutsetning for å få til en god kommunikasjon, som igjen er nødvendig for at yrkesutøverer skal kunne gjøre jobben sin.

For rådgivere kan relasjonskompetanse være viktig både i kontakt med enkeltbønder og i grupperådgiving, som er relevant i et vekstskiftesamarbeid. Samarbeidssituasjoner består av sosiale relasjoner og disse må utvikles og pleies, også når bønder og rådgivere er involvert. For rådgivere mener vi at relasjonskompetansen systematisk bør videreutvikles over tid som del av

kompetanseutviklinga i organisasjonen. Det er også viktig at bønder får styrket sin relasjonskompetanse. Dette kan skje i forbindelse med kontraktinngåelse og rådgiving om samarbeid. Det kan presenteres spørsmål om samarbeidet som deltakerne må diskutere og at det kan gjennomføres tiltak som kan styrke de sosiale relasjonene og forbygge konflikter. Se blant annet vedlegg 1 for en metode for å gjennomføre slike diskusjoner.

Motivasjon

Bøndene må være motiverte hvis det skal være aktuelt å delta i et samarbeid om vekstskifte. Motivasjon må ofte stimuleres. I denne sammenhengen vil den grunnleggende motivasjonen være de positive effektene som kan oppnås gjennom vekstskifte. Slike effekter er ikke nødvendigvis åpenbare eller kjent for alle. Synliggjøring og dokumentasjon av de positive effektene er derfor nødvendig. Økonomiske fordeler er for mange en helt avgjørende motivasjon og det å dokumentere og presentere slike så langt det er mulig, er derfor viktig. Samtidig er det viktig å presisere at fordeler kan variere fra år til år og det kan også være variasjoner i fordeler mellom tilnærmet like vekstskiftesamarbeid. Dette skyldes at det er en rekke faktorer som påvirker effekten av vekstskifte.

Former for samarbeid

Samarbeid om vekstskifte mellom gårdsbruk blir utført i ulike former. Samarbeid mellom bønder på ett felt fører gjerne til mer samarbeid på andre felt. Vi kan si at det er grader av samarbeid, fra enkeltkjøp av tjenester til tett driftssamarbeid. Det varierer hvor samarbeid om vekstskifte kommer inn, men siden vekstskiftesamarbeid gjør at man kommer tettere inn på hverandre enn enkelte andre samarbeidsformer, har bøndene gjerne forsøkt annet samarbeid før vekstskifte. Eksempler på former for samarbeid:

- Vekstskifte: Samarbeidet kan være vekstskifter som omfatter flere ulike plantekulturer (korn, gras, potet og/eller grønnsaker) som avløser hverandre på det samme skiftet, eller det gjelder samarbeid om enklere vekstskifter mellom f.eks. korn og gras, eller bare mellom ulike kornarter (bygg, havre og hvete).
- Gjødselsamarbeid: Kan inkludere felles investering av utstyr, samarbeid om spredning og kjøp av felles gjødselkummer. Den enkleste samarbeidsformen er at en planteprodusent mottar gjødsel fra husdyrprodusent.
- Maskinsamarbeid: Fra samarbeid om kjøp og eventuelt bruk av enkeltmaskiner til systematisk samarbeid i maskinringer.
- Byttearbeid og arbeidshjelp for hverandre (buffere i onner og ellers). Byttearbeid kan også inngå i en kombinasjon med vekstskifte. For å skape en bedre balanse i nytteverdien av bytteforholdet kan en av partene bistå i onnearbeid eller med å gi håndrekninger av og til når det trengs.
- Samdrifter, f.eks. melkesamdrifter og potetsamdrifter.
- Jordbytte er vanlig i områder med produksjoner som er helt avhengig av å ha rotasjon, slik som gulrot, settepotet og andre grøntproduksjoner. I slike områder er det gjerne stor etterspørsel etter jord og vanskelig med tilgang på egnet leiejord. Da kan for eksempel kornbønder bytte areal med grønnsaksbønder. Bytteforholdet kan variere, fra dekar mot dekar til at korn- eller grasbonden får over dobbelt så mye areal i bytte med grønnsaksbonden, ut fra at dekningsbidraget pr. dekar er svært ulikt.

I denne sammenhengen er vi opptatt av former for vekstskiftesamarbeid mellom bønder som driver sjølstendige enheter. Etter det vi kjenner til finnes det ingen systematisert oversikt over slikt

samarbeid hvor jord inngår. Bønder finner praktiske løsninger på konkrete problemer de har, eller muligheter de ønsker å utnytte. Vårt inntrykk er at *muntlige og uformelle avtaler* er vanlig hvor arealer på tvers av eiendommer inngår i vekstskifte. Situasjonen er også lik når det gjelder vanlig jordleie. Det er ofte kun muntlige og løpende jordleieavtaler (Stræte 2020). Muntlige avtaler er like gyldige som skriftlige avtaler, men er lite praktiske som dokumentasjon overfor tredjepart og mer krevende hvis det skulle oppstå konflikter. Avtalene er i stor grad tillitsbaserte, noe som i seg selv er et gode. *Skriftlige kontrakter* om samarbeid om vekstskifte er tilsynelatende ikke særlig vanlig.

Samarbeid om mer enn vekstskifte

Samarbeid mellom bønder på ett felt fører gjerne til mer samarbeid på andre felt. Vi kan si at det er grader av samarbeid, fra enkeltkjøp av tjenester til tett driftssamarbeid. Det varierer hvor samarbeid om vekstskifte kommer inn, men siden vekstskiftesamarbeid gjør at man kommer tettere inn på hverandre enn enkelte andre samarbeidsformer, har bøndene gjerne forsøkt annet samarbeid før vekstskifte. Gjennom intervjuene fant vi flere eksempler på slikt «mersamarbeid»:

- Kjøp av tjenester
- Lån av maskiner og lån av arbeidskraft
- Restavfall fra grønnsakspakkeri går til fôr hos naboen
- Gjødelsamarbeid, som kan inkludere felles investering av utstyr, samarbeid om spredning og investering i felles gjødselkummer. Andre eksempler er grønnsaksprodusent som kjøper gjødsel fra melkeprodusent, eller husdyrprodusent som har behov for og bruker spredeareal hos naboen.
- Maskinsamarbeid, fra samarbeid om kjøp og eventuelt bruk av enkeltmaskiner til systematisk samarbeid i maskinringer
- Arbeidshjelp for hverandre (buffere)
- Produksjonssamarbeid (eks melkesamdrifter og potetsamdrifter)
- Teigsammenslåing på tvers av eiendommer ved samarbeid om vekstskifte

Mulige fordeler og ulemper med vekstskifte

Det er ingen fasit på fordeler og ulemper ved vekstskifte siden det dreier seg om komplekse sammenhenger som må vurderes ut fra den konkrete situasjonen. Det kan likevel settes ned noen generelle punkter som kan være til hjelp når produsenter skal motiveres til vekstskifte og spesielt til samarbeid om det.

- Fordeler:
  - Bidrar til god agronomi og dermed grunnlag for høyt avlingsutbytte med minst mulig bruk av innsatsfaktorer (gjødsel, jordforbedringsmidler, plantevern), god økonomi og minst mulig klimautslipp fra landbruket.
  - Kan bidra til en samla økning i produksjonen av plantebasert mat og fôr.
  - Samarbeid kan ha ei positiv sosial side.
  - Samarbeid kan muliggjøre vekstskifte selv om hver enkelt deltaker fortsatt har sin spesialiserte produksjon.
  - Gir økt mulighet til å dra felles veksler på ulik kompetanse og dyktighet hos de ulike produsentene og deltakerne i samarbeidet. Én kan for eksempel være særlig dyktig på jordarbeiding, en annen på plantevern, mens en tredje har særlig interesse for og kompetanse på moderne teknologi og presisjonslandbruk.
- Ulemper:
  - Innhøsting av særlig potet og grønnsaker kan gi økt jordpakking under ugunstige forhold.

- Vekstskifte krever større allsidighet i kunnskap og kompetanse – en må forstå og lære behovene i flere produksjoner.
- Det kan oppstå konflikter i samarbeidet.
- Samarbeid kan oppleves mer krevende enn når man gjør alt aleine og ikke trenger å ta hensyn til andre.

Tiltak for mer samarbeid om vekstskifte

Vi avgrensner her til tiltak som kan stimulere til mer samarbeid om vekstskifte på tvers av gårdsbruk. Vi vil peke på at det er naturlig for rådgivere å starte med å løfte fram temaet vekstskifte generelt, også på enkeltbruk. Ofte vil vekstskifte på enkeltbruk være tilstrekkelig for å oppnå forbedringer, men å ta opp temaet generelt kan også bidra til å avklare om det kan være nyttig med et utvidet vekstskifte som involverer flere gårdsbruk. Det er svært aktuelt at en tredjepart kan ta en rolle i å få etablert et samarbeid mellom bønder, særlig i startfasen. Denne tredjepartsrollen kan fylles av flere aktører, og det ligger til rette for at interesserte aktører kan tilby en tjeneste her. Å følge opp et vekstskiftesamarbeid som rådgiver vil gå i faser, og i det følgende vil vi peke på hva som kan være viktige forutsetninger for å få til et godt vekstskifte og hva som kan tilbys av rådgiving i ulike faser.

Initiering av vekstskiftesamarbeid

Det er nødvendig at noen setter vekstskifte på dagsorden, og dette kan skje på flere måter. Her er noen eksempler:

- Enkeltbrukere som trenger mer jord for å drive agronomisk forsvarlig, f.eks. grønnsaksprodusenter etterspør mer jord hos andre bønder.
- To eller flere gårdbrukere som på eget initiativ ser fordeler av vekstskiftesamarbeid og som gjør tiltak for å få dette til. Ofte bygger dette initiativet på samarbeid de har fra før.
- Vekstskiftesamarbeid settes på dagsorden i fagmøter i regi av NLR eller andre, og temaet kan omtales i fagblad og annen formidling i relevante media (samt i ordinære rådgivningsmøter med bønder). Som rådgiver kan du ta slike initiativ.

Forutsetninger for å få til et samarbeid

- Alle parter må oppleve en nytteverdi av å samarbeide.
- Det må passe med produksjonene på de ulike gårdene.
- Det må være praktisk å samarbeide (lokalisering, arrondering, planteproduksjoner, konvensjonell/økologisk drift).
- Det er en fordel at partene kjenner hverandre.
- At partene har tillit - eller evner å utvikle tillit til hverandre.
- Det er en fordel at partene deler verdier, forventninger og holdninger til samarbeidet:
  - Har tru på samarbeid og at det lønner seg.
  - Klarer å sette søkelys på de store linjene og heve seg over småting, kommuniserer godt, være litt like som «typer» og ha god personkjemi.
  - Ha omtrent samme krav til standard og kvalitet for hvordan og når arbeidet bør utføres.

Som rådgiver bør du sjekke om disse forutsetningene er til stede. Man kan ikke forvente at alle forutsetningene er på plass i utgangspunktet. Gjennom å diskutere forhold som er viktig for

enkeltprodusenter i et samarbeid og å få til en god organisering av samarbeidet, kan mulige uoverensstemmelser og konflikter forebygges. Her ligger et potensial for rådgivere til å bidra.

Momenter å tenke gjennom i forkant

Gjennom arbeidet i prosjektet *Vekstskifte 2.0* er det blitt klart at det er noen utfordringer knytta til rådgiving om og for vekstskiftesamarbeid.

- Ingen kan tvinges til samarbeid. Produsentene må være overbevist om nytteverdien av både vekstskifte og samarbeid, og de må finne partnere de ønsker å samarbeide med.
- Enkelte av effektene av mer og bedre vekstskifte kan være vanskelige å dokumentere på kort sikt. Dette gjelder særlig endringer i jorda (jordstruktur, organisk materiale mm). Å legge fram dokumentasjon eller forventede effekter knyttet til avlingsnivå, planteverniltak, gjødsling o.l. vil derfor være viktig i første omgang for å motivere flere produsenter til vekstskiftesamarbeid.
- Samarbeid har ei sosial side for de som deltar. Dette kan også være vanskelig å dokumentere, men like fullt kan det bli høyt verdsatt.
- Det er nødvendig for NLR å dekke inn rådgivingskostnadene. Noen produsenter ønsker i liten grad å betale for kunnskap, men samtidig kan nettopp disse være viktige å få med i et vekstskiftesamarbeid. Andre er villige til å betale hvis de ser at nytten er større enn kostnaden. Rådgiveren må være forberedt på å håndtere ulike situasjoner.
- Mange av NLR sine rådgivere er først og fremst utdannet for og har erfaring i å gi råd om agronomi. Rådgivere som skal være pådriver for, og gi råd om vekstskiftesamarbeid bør vurdere om det er behov for påfyll av ekstra kompetanse på rådgiving som handler om sosiale relasjoner og organisering av samarbeid.
- Ved planlegging av vekstskiftesamarbeid som involverer grønnsaks- og/eller potetprodusenter må hensynet til og avhengigheten av omsetningsleddet tas hensyn til.

Rådgiving overfor bønder som samarbeider

Når noen produsenter har vist interesse for å samarbeide om vekstskifte kan vi se for oss en mulig meny av rådgivingsaktiviteter som rådgiveren kan tilby:

- Gjennomføre et oppstartsmøte med produsentene:
  - Kartlegge ønsker, behov, forventninger, motivasjon, virkelighetsoppfatning og personkjemi.
  - Vurdere grunnlaget for samarbeid og utfordre bøndene på dette. Belyse problemstillinger og diskutere både mulige fordeler og ulemper med samarbeidet. Dette vil bidra til kunnskapsutveksling og forene kunnskap som er et viktig utgangspunkt for et samarbeid.
  - Kartlegge mulige andre samarbeidspartnere i området som eventuelt kan delta i samarbeidet.
  - Kartlegge behovet for rådgiving og tilby rådgivingstjenester, inkl. kostnadsoverslag for tiltak og rådgiving.
  - Skissere en oppfølgingsplan.
- Faglig rådgiving overfor alle involverte planteproduksjoner er viktig slik at alle opplever at samarbeidet også bidrar til økt kunnskap om egen produksjon.

- Lønnsomhetskalkyler, økonomisk fordeling og prising av arealbruk mellom bøndene. Å få med en tredjepart på prising av internt kjøp av gjødsel og bruk av maskiner kan være viktig for å sikre at prising blir balansert og oppleves rettferdig.
- Diskutere og foreslå å utvikle en skriftlig kontrakt mellom bøndene i et vekstskifte. Med utgangspunkt i en mal, gi råd for utfylling til ferdig dokument (se forslag under). Det kan være vanskelig for produsentene å foreslå dette selv og derfor være viktig med en tredjepart som er nøytral når kontrakter utformes. En slik tredjepart kan stille de vanskelige spørsmålene som er viktig å ha snakket om før samarbeidet starter.
- Lage årshjul for samarbeidet (hva skal gjøres når gjennom året, møteplan, årlig leveranse av rådgiving, et årlig statusmøte osv.).
- Foreta en statusvurdering av jordtilstand på skiftene som skal inngå i vekstskiftet før samarbeidet iverksettes. Oppfølging av jordstatus med deltakerne i vekstskifte.
- Utarbeide og følge opp vekstskifteplan for deltakerne.
- Innlemme ordinær individuell rådgiving dersom dette er naturlig og viktig for vekstskiftesamarbeidet. Det kan f.eks. gjelde jordprøver og tolkning av analyseresultatene av disse samt gjødslingsplaner, bruk av bioest eller slam, jordfaglige spørsmål, plantevern, sortsvalg, høsteregimer for gras dersom antall slåtter påvirker videre dyrkingsopplegget for den videre vekstfølgen.
- Bistå produsentene i deres søknader om produksjonstilskudd og eventuelle andre tilskuddsordninger for samarbeidsprosjekt – sørge for tilstrekkelig dokumentasjon for at vekstskifte blir godkjent.
- Synliggjøre vekstskifte som klima- og miljøtiltak.
- Avklare og bistå ved eventuell interesse for samarbeid på andre områder (felles gjødsellager, maskindeling eller lignende).
- Så langt det er mulig dokumentere avlinger, jordkvalitet, bruk av innsatsfaktorer og arbeidsinnsats for partnerne, både før og etter samarbeidet om vekstskifte er kommet i stand. I tillegg til dokumentasjon av produksjonsresultater bør også andre faktorer som kunnskapsutvikling, økt samarbeid og sosiale aspekter inkluderes i dokumentasjonen. Dette må det utvikles et opplegg for i NLR.

Disse forslagene, eller noen av dem, kan utgjøre en rådgivingspakke eller et eget tjenestetilbud fra NLR. Det bør skilles mellom etablering og vanlig drift.

Utforming av kontrakter ved samarbeid om vekstskifte

Det offentlige krever en skriftlig kontrakt ved leie av jord eller bytte av jord i forbindelse med vekstskifte. Skriftlige avtaler/kontrakter vil dessuten bidra til trygge og avklarte rammer for samarbeidet. Maler for slik kontrakter finnes både hos forvaltninga (kommunen, Fylkesmannens landbruksavdeling), Norges Bondelag og Norsk Landbruksrådgiving.

Vårt inntrykk er at muntlige og uformelle avtaler er vanlig der arealer på tvers av eiendommer inngår i vekstskifte. Muntlige avtaler er like gyldige som skriftlige avtaler, men er lite praktiske som dokumentasjon overfor tredjepart og mer krevende hvis det skulle oppstå konflikter. Avtalene er i stor grad tillitsbaserte, noe som i seg selv er et gode.

Ved skriving av kontrakt bør partene ta stilling til på hvilke områder og hvordan de ønsker å samarbeide. Kontrakter er spesielt viktig å ha når samarbeidet eller produksjonen ikke går som planlagt. I det første samarbeidsåret kan en skriftlig kontrakt være særlig viktig dersom man ikke kjenner partnerne godt på forhånd.

I kontrakten bør det tas inn dispensasjon fra jordlovens krav om ti-års varighet på leiekontrakter, jfr. §8A, forutsatt at kommunen lempet på vilkåret om ti-års kontrakt siden formålet er vekstskifte. I henhold til loven skal kopi av kontrakten sendes til kommunen.

Samarbeid om vekstskifte innebærer at det er ulike drivere av ett eller flere skifter fra et år til det neste. Disse opplysningene vil komme fram i bøndenes søknader om produksjonstilskudd. Der må arealer, søker, og gnr/bnr. stemme hvert år. Det offentlige vil i prinsippet ha dokumentasjon (vekstskifteplan på skiftenivå) for å tilfredsstille eventuell kontroll fra kommunen om utbetaling av produksjonstilskudd. Det er forståelig at produsentene ønsker å slippe å sende inn oppdaterte skjema og kontrakt hvert år ved samarbeid om vekstskifte. Derfor bør produsentene i et vekstskiftesamarbeid ha en skriftlig samarbeidskontrakt i bunn, samt et vedlegg med en årlig vekstskifteplan som viser hvilke arealer som disponeres av hvem hvilket år. Samarbeidskontrakten kan henvise til vekstskifteplanen. Det må være samsvar mellom vekstskifteplanen og det produsentene oppgir av hvilke arealer de driver på hvilke bruk ved søknad om produksjonstilskudd.

Kontrakten må tilpasses det enkelte tilfellet, men følgende momenter bør vurderes å inngå:

- Prising av leie av jord. Hvis det på tampen av sesongen viser seg at jorda ikke var så bra, bør man kunne diskutere prisreduksjon. Dette bør en kontrakt ta høyde for.
- Riktige priser på fôr hvis en part kjøper fra en annen
- Pris pr m³ husdyrgjødsel
- Timepriser for arbeid med og uten maskin produsentene imellom
- Prising av leie av maskiner og utstyr
- Hvordan håndtere eventuelle kjøre- og pakkeskader og andre risikomomenter (sjukdomssmitte, skadedyr osv.) knytta til planteproduksjonene.
- Når det skal være tilgang på arealet, hvem gjør hva, jordas tilstand (jordtype, drenering, ugrastilstand, egnethetsvurdering) ved leie eller vekstskiftesamarbeid og under hvilke forutsetninger det kan være aktuelt med redusert leiepris og hvordan denne skal beregnes.
- Ansvar for uttak og innsending av jordprøver og fordeling av kostnader ved behov for ekstra jordprøver (hyppigere og/eller mer detaljert kartlegging enn det stilles krav om).
- Deling av informasjon
- Vekstskifteplaner
- Hvordan man går fram når det er uenighet/konflikt
- Hvordan betaling av rådgiving skal fordeles
- Årshjul

Vi anbefaler at det lages en egen kontraktsmal for vekstskiftesamarbeid.

Vekstskifte i et landbrukspolitisk perspektiv

I dette notatet peker vi på noen viktige momenter og muligheter for å styrke vekstskifte i norsk jordbruk. Det er mange faktorer som spiller inn, og dette notatet er ikke uttømmende. Som avslutning reflekterer vi noe over vekstskifte sett i et bredere perspektiv. Samfunnet, landbrukspolitikken,

naturen og geografien lager rammer for hva som er mulig og optimalt for å gjennomføre mer vekstskifte.

Stadig mer spesialisering i jordbruket har gjort at vekstskifte på det enkelte gårdsbruket har fått vanskeligere kår. Det er mange og sammensatte årsaker til dette, men det er liten tvil om at kanaliseringspolitikken, tilskuddsordningene og reguleringene som skal effektivere denne, har vært en viktig faktor.

Videre ser vi også at verdien av vekstskifte ikke er åpenbar i alle sammenhenger. Noen vil peke på at det finnes løsninger som gjør at de lykkes godt med sin planteproduksjon uten vekstskifte. Mange kornbønder produser bygg på samme åker år etter år og tar ut store avlinger med god fortjeneste. Det samme gjelder spesialisert grønnsaksproduksjon i stor skala og med bruk av godkjente planteverniltak for å holde kontroll med utfordrende sykdommer og skadedyr. Vekstskifte kan i slike tilfeller oppleves som unødig. En radikal endring i stor skala vil komme i konflikt med kanaliseringspolitikken og bør derfor inngå i en mer helhetlig vurdering.

Vi ser likevel i dag en økt oppmerksomhet om jordkvalitet, biologisk mangfold og lokale kretsløp. Det er også mulig å ta i bruk mer vekstskifte uten radikal endring i stor skala, slik vi har pekt på i dette notatet. Kornbønder kan veksle mellom kornarter, i hvert fall mellom bygg og havre. I noen tilfeller kan det være egnet for samarbeid på tvers av gårdsbruk for å få til vekstskifte.

Flere tema og samfunns mål peker i retning av at det kan forventes mer oppmerksomhet framover på vekstskifte i jordbruket. Vi kan nevne noen få her.

God agronomi er holdt fram som et viktig tiltak for å redusere klimagassutslipp fra jordbruket (Landbruks- og matdepartementet 2020, Miljødirektoratet mfl. 2020, Klima- og miljødepartementet 2021). Dette omfatter blant annet riktig gjødsling og drenering for å sikre god jordkvalitet. God jordstruktur begrenser erosjon, bidrar til mer gunstige levekår for jordorganismer og gjør vann i jord mer tilgjengelig for planter (Rasse mfl. 2019). Bedre jordkvalitet bidrar også til økt karbonbinding.. Vekstskifte, og spesielt det å få gras/eng inn i et vekstskifte med åkervekster er også et slikt tiltak (dvs økt moldinnhold) men også fordi enga bidrar til økt aggregatstabilitet (Uhlen mfl. 2017).

I landbrukspolitikken, uttrykt gjennom blant annet gjødsselforskriften, står det at tilførselen av gjødsel generelt, herunder også organisk gjødsel, skal tilpasses plantenes behov og begrenses ut fra miljøhensyn. I sin *Farm to Fork*-strategi legger EU-kommisjonen opp til 20 prosent reduksjon i bruk av mineralgjødsel (European Commission 2020). For å klare slike endringer som slike målsettinger legger opp til, er det behov for flere tiltak, hvor vekstskifte er aktuelt.

Samtidig som det reises ambisjoner om reduksjon av innsatsfaktorer som har hatt betydning for en stor produktivitetsvekst ut fra særlig arbeid og dels areal, legger vi til grunn at det fortsatt vil være behov for en betydelig norsk jordbruksproduksjon framover for å forsyne befolkningen i Norge. Dette gjør at det også for framtida er behov for å balansere de ulike hensynene som er knyttet til norsk jordbruk (Landbruks- og matdepartementet 2020). Produksjonen skal være bærekraftig i miljømessig forstand, men den må også være bærekraftig i økonomisk og sosial forstand for at jordbruket skal kunne levere på de politiske målene som er satt for næringa. Vekstskifte er et av mange elementer i dette.

I sum er vår erfaring fra arbeidet med notatet at bønder som samarbeider om vekstskifte er svært fornøyd med dette, men det pekes på en rekke forhold som er viktig for å få det til å fungere. Samtidig savnes det rådgiving på temaet og forskning som viser resultater av samarbeidet. I dette notatet har vi skissert mulig innhold i rådgiving overfor bønder som ønsker å starte samarbeid om vekstskifte. Det

er mange forhold å ta hensyn til for å sikre et godt samarbeid og gode resultater blant deltakerne. Når det gjelder rådgivinga så er det behov for økt kompetanse, herunder relasjonell kompetanse. Vi kommer også inn på forhold som bonden og rådgiverne ikke kan påvirke, men som har betydning for etablering av vekstskifte. Hvis det fra myndighetenes side er ønskelig med mer samarbeid om vekstskifte er det viktig at lover, regulering osv. tilpasses dette. Samtidig er det behov for mer forskningsbasert kunnskap om samarbeid om vekstskifte, sammenhenger mellom vekstskifte, jordkvalitet, avling og økonomi på både kort og lengre sikt.

Referanser

- European Commission (2020). *A Farm to Fork Strategy for a fair, healthy and environmentally-friendly food system*.
- Flemsæter, F. (2009). *Geography, Law and the Emotions of Property: Property Enactment on Norwegian Smallholdings*. . Trondheim, NTNU. Dr polit.
- Forbord, M., mfl. (2014). "Drivers of change in Norwegian agricultural land control and the emergence of rental farming." *Journal of Rural Studies* 33: 9-19.
- Forbord, M., mfl. (2020). Endret jordbruk – spredte arealer. 6/2020. Ruralis.
- Gezelius, S. S. (2014). "Exchange and Social Structure in Norwegian Agricultural Communities: How Farmers Acquire Labour and Capital." *Sociologia Ruralis* 54(2): 206-226.
- Klima- og miljødepartementet (2021). *Meld. St. 13 (2020–2021) Klimaplan for 2021–2030*. Oslo.
- Landbruks- og matdepartementet (2020). *Prop. 1 S (2020–2021) Statsbudsjettet*.
- Miljødirektoratet, mfl. (2020). *Klimakur 2030*. Oslo.
- NIBIO (2020). "Jordbruksareal." Retrieved 10.10.2020, from <https://www.nibio.no/tema/jord/arealressurser/arealressurskart-ar5/jordbruksareal>.
- Nossum, G. (2015). Kornproduksjon i Nord-Trøndelag: Tilstanden og utsiktene framover blant nordtrønderske kornprodusenter. 2015:3. Steinkjer, Trøndelag Forskning og Utvikling.
- Rasse, D., mfl. (2019). Muligheter og utfordringer for økt karbonbinding i jordbruksjord. 36. https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/bitstream/handle/11250/2591077/NIBIO_RAPPORT_2019_5_36.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Røkenes, O. H. og P.-H. Hanssen (2012). *Bære eller bryte: Kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker*. Bergen, Fagbokforlaget.
- Sand, R., mfl. (2019). Teknologi og mellomstore melkebruk. Hvordan kan en satsing på mellomstore melkebruk slå ut på teknologisk utvikling og struktur i norsk melkeproduksjon? . TFOU-rapport 2019:1. Steinkjer, Trøndelag Forskning og Utvikling.
- Spurkeland, J. (2017). *Relasjonsledelse*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Stræte, E. P. (2020). Jordleie – bonde og jordeier i samspill i et marked. 5/2020. Trondheim, Ruralis.
- Uhlen, A. K., mfl. (2017). Økt kornproduksjon gjennom forbedret agronomisk praksis. En vurdering av agronomiske tiltak som kan bidra til avlingsøkninger i kornproduksjonen. 3/87/2017. Ås, NIBIO. <https://core.ac.uk/download/pdf/285987729.pdf>
- Vik, J., mfl. (2019). "The political robot – The structural consequences of automated milking systems (AMS) in Norway." *NJAS - Wageningen Journal of Life Sciences*: 100305.
- Vik, J., mfl. (2017). Virksomme virkemidler? En analyse av budsjettstøtte og oppnåelse av politiske mål for jordbruket. Ruralis rapport 9. Trondheim, Ruralis.

Vedlegg 1: Skjema for interessekartlegging ved samarbeid om vekstskifte

Et samarbeid med andre bønder om vekstskifte bør baseres på en skriftlig avtale. Dermed oppstår en situasjon der bøndene er parter i en forhandling. I et slikt samarbeid kan det være åpent hvor mange bønder som deltar. Som en forberedelse til forhandling og utforming av en avtale kan det først være nyttig å kartlegge interessene til partene som er involvert. Interessene er grunnlaget i alle forhandlinger, og en interessekartlegging kan være nyttig for å få til en best mulig løsning for alle parter. En blir mer bevisst på hva som er ens egen interesse, hva som er andres interesse, og hvordan dette harmonerer sammen. Nedenfor følger en beskrivelse av hvordan det kan brukes. Skjemaet er en bearbejdet versjon av skjema for interessekartlegging mellom parter i et jordleieforhold (se rapport 5/20 fra Ruralis).

Brukerveiledning for skjemaet:

I tilfeller hvor en rådgiver er involvert i et samarbeid mellom bønder kan rådgiveren ta rollen som prosessleder for å komme fram til en samarbeidsavtale. Når det ikke er rådgiver med, må partene organisere arbeidet selv.

En interessekartlegging bør starte med at partene ser på skjemaet hver for seg, gjerne noen dager i forkant av et avtalt møte. Først tenker hver av partene gjennom hva som er viktig for en selv og resten av husholdet, og prioriterer høg, middels eller låg i kolonnen *Min prioritet*.

Det anbefales også å gjøre en vurdering av hva man tror er de andre partenes vektlegging av interessene. Dette er viktig for å forsøke å få en forståelse av den andre partens situasjon. Et tips er å notere seg hva en tror er de andres interesser, og sammenholde med det de selv sier. Kanskje må en revidere sin oppfatning av de andre.

Når partene hver for seg har vurdert egne interesser har man grunnlag for å kategorisere interessene i henholdsvis felles, separate eller motsetninger. I forhandlinger er dette viktig for å se hvor man kan finne løsninger, hvor man kan gi og ta.

Når man så møtes, kan man gå gjennom interesse for interesse for å se hvordan hver av partene har vurdert dette. Kanskje er det behov for å justere hvilke interesser som er felles, separate eller med motsetninger. Hvis for eksempel alle parter har et stort behov for å få til en avtale med den andre, er det en viktig fellesinteresse som kan gjøre det lettere å få til en avtale.

Når interessene er kjent, lager alle parter forslag til pakkøløsninger, med ulike elementer som kan inngå i en avtale. Målet er å skape en «vinn-vinn» situasjon. For å få til dette er det viktig å stille spørsmål til motpartene, lytte aktivt, teste ut forståelsen din og oppsummere underveis i forhandlingene. Hva er vi enige om så langt? En effektiv teknikk for å komme til enighet er å bytte mellom seg mindre viktige saker mot viktige saker, jf. interessekartleggingen, for eksempel slik: «Hvis du tar vedlikehold av gjerdene kan du få ... bruke dekar mer jord til din produksjon». Avtalen må være balansert slik at den er attraktiv for alle parter. En god samarbeidsavtale er en avtale som imøtekommer alle partenes interesser, om ikke alle så de viktigste. En mulighet er å lage forhandlingspakken større ved å trekke inn elementer som ligger utenfor selve vekstskiftespørsmålet. For eksempel kan det være å trekke inn maskinsamarbeid, arbeidsfordelinger basert på spesialisering osv. som en del av avtalen.

Fakta er gode hjelpemidler i forhandlinger. Fakta er informasjon som ikke er tema for diskusjon, for eksempel beregna dekningsbidrag for enkelte produksjoner i henhold til driftsgranskingene som NIBIO gjennomfører årlig. Skisse til samarbeidsavtale er utarbejdet av Vekstskifteprosjektet v/Norsk Landbruksrådgiving Trøndelag og Ruralis, se vedlegg 2.

Alle partene bør på forhånd tenke gjennom hva som er alternativet til en framforhandlet løsning. Hva er ditt beste alternativ til en fremforhandlet løsning? Slik blir det klart hvilken makt partene har i forhandlingene.

En slik interessekartlegging som kan gjøres ved hjelp av skjemaet nedenfor bør danne et godt grunnlag for å arbeide seg fram til en omforent og gjennomarbeidet samarbeidsavtale om vekstskifte.

Interesser		Min prioritet <i>Høg</i> <i>Middels</i> <i>Låg</i>	Kategori interesse <i>Felles</i> <i>Separat</i> <i>Motsetninger</i>
		H M L	F S M
Behov	En avtale med andre bønder om vekstskifte		
Pris og økonomi	Skal det inngå kontantoppgjør i avtalen?		
	Hvor viktig er pris hvis det skal inngår kontantoppgjør?		
	Prisregulering, hvor ofte og hvordan		
	Økonomisk oppgjør til bestemt tid		
	Annet:		
Jordkvalitet	Jordtype		
	Kalking		
	Jordpakking		
	Drenering og vedlikehold, fordeling av kostnader		
	Jordtilstand og utvikling over tid		

	Avlingsnivå		
	Annet:		
Drift	God jordbruksmessig drift		
	Vekstskifte		
	Er det viktig hvilken type produksjon som drives? I så fall hvilken?		
	Noen føringer for spredning av husdyrgjødsel? For eksempel når og hvordan?		
	Høstpløying eller vårpløying		
	Sprøyting mot ugras, sykdommer og skadedyr		
	Lagring av rundballer		
	Kantklipping av trær og busker		
	Gjerding mot utmark, fordeling av arbeid og kostnader		
	Smittevern i planteproduksjonen		
	Ivareta kulturlandskap		
	Ro og fred i helger og om natta		
	Ryddig og orden rundt hus og langs veger		
Tilgang til turmål, gangveier langs med og/eller over dyrkajorda			

	Vedlikehold av veger		
	Annet:		
Andre ressurser og tiltak	Bruk av bygninger på gården min		
	Bruk av beitearealer		
	Annet:		
Kommunikasjon	Gjensidig informasjon		
	Regelmessig kommunikasjon/møte		
	Unngå konflikter		
	Annet:		
Kontrakt	Skriftlig partneravtale		
	Langsiktighet i partneravtale		
	Oppsigelighet i avtalen		
	Oppsigelsestid		
	Bortleie av jord til andre utenfor vekstskiftesamarbeidet		
	Annet:		
Andre forhold			

Vedlegg 2: Skisse til en samarbeidsavtale mellom bønder som skal samarbeide om vekstskifte¹

1. Avtalens parter og omfang

Mellom (navn).....

(adresse).....

(telefon).....(e-postadresse).....

Med eiendommen .....(gnr/bnr) og arealer som vist i tabell (inklusive leiejord)

Arealslag	Daa
Fulldyrka jord	
Overflatedyrka jord	
Innmarksbeite	

og

(navn).....

(adresse).....

(telefon).....(e-postadresse).....

Med eiendommen .....(gnr/bnr) og arealer som vist i tabell (inklusive leiejord)

---

¹ Avtalen er ikke juridisk vurdert. Derfor er den en skisse. Teksten er inspirert av og bearbeidet fra ulike versjoner av avtalemaler særlig rettet mot leiejord.

Arealslag	Daa
Fulldyrka jord	
Overflatedyrka jord	
Innmarksbeite	

<Gjenta i nødvendig antall ut fra antall deltakere i avtalen>

er det inngått avtale om å inngå samarbeid om vekstskifte.

.....

Annet² som omfattes av avtalen:

Vedlagte kart viser avtalens arealer og skifter.

2. Begreper

Avtale: Denne avtalen som er undertegnet av alle partnere.

---

² Avtalen kan også inkludere maskinsamarbeid, byttearbeid, bruk av driftsbygninger eller annet. Avklares i hvert enkelt forhold.

Partner: Den som har undertegnet denne avtalen.

Leder: Leder valgt av og blant partnerne.

Skifte: Et definert areal eid eller leid av en partnerne.

Skifteplan: Plan for hvem av partnerne som driver hvilket skifte hvilket år.

Partnermøte: Når alle partnerne møtes for å diskutere saker som vedrører samarbeidet som avtalen omfatter.

3. Formål

Formålet med avtalen er å regulere partenes plikter og rettigheter i forbindelse med gjennomføringen av et samarbeid om vekstskifte.

4. Avtalens varighet

Avtalens varighet er _____ år regnet fra _____ (dato/år).

Alternativer³ velges:

A: Hver enkelt partner kan si opp sin deltakelse i avtalen med virkning fra kommende årsskifte.

B: Avtalen trer i kraft ved undertegningen og løper inntil partnermøtet vedtar at samarbeidet skal avsluttes.

5. Organisering⁴

Partnermøte, hvor alle partnere deltar, arrangeres etter behov, minimum en gang hvert år innen utgangen av november. På dette møtet evalueres vekstskiftet siste sesong, og neste sesongs vekstskifte planlegges. Partnermøtet skal utarbeide en årlig skifteplan. Det kan med fordel også holdes partnermøte før våronna for å planlegge kommende vekstsesong.

Enhver partner kan innkalle til partnermøte.

Partnerne utpeker hvert år en leder som har det daglige ansvaret for samarbeidet og skal:

- holde partnerne orientert om alle forhold vesentlige for samarbeidet
- lede partnermøter
- gjennomføre vedtak fattet av partnerne i fellesskap i partnermøte
- holde skifteplanen oppdatert i samsvar med vedtatte endringer i samarbeidet og sende partnerne en oppdatert versjon etter hver endring

Partnermøtet skal behandle saker i møte, med mindre lederen finner at sakene kan forelegges skriftlig eller behandles på annen betryggende måte.

Med mindre annet framgår av denne avtalen, avgjøres sakene i partnermøtet ved alminnelig flertall av de avgitte stemmer. Ved stemmelikhet gjelder det som lederen har stemt for.

Lederen skal føre protokoll over behandlingen i partnermøtet. Protokollen skal minst angi tid og sted, deltakerne, behandlingsmåten og partnermøtets beslutninger. Er partnermøtets beslutning ikke enstemmig, skal det angis hvem som har stemt for og imot. Protokollen skal signeres eller på annen

---

³ Alternativer avklares før inngåelse av avtale. Alternativ B anbefales.

⁴ Her kan det med fordel tilpasses det konkrete samarbeidet.

måte godkjennes (for eksempel bekreftelse per e-post) av de partnerne som har deltatt i behandlingen i partnernemøtet.

6. Partenes felles plikter

Partnere skal:

- uten ugrunnet opphold besvare henvendelser fra andre partnere i samarbeidet;
- uten ugrunnet opphold varsle de andre partnerne om forhold som partneren forstår eller bør forstå kan få betydning for oppfyllelsen av sine plikter i henhold til avtalen;
- legge forholdene til rette for at de øvrige partnere skal få utført sine plikter i samsvar med avtalen;
- utføre sine plikter i henhold til avtalen profesjonelt, effektivt og med høy faglig standard og i samsvar med gjeldende rett;
- lojalt samarbeide med de andre partnerne og ivareta de andre partnernes interesser; og
- lojalt samarbeide med tredjeparter i den utstrekning dette er nødvendig for å oppnå formålet med denne avtalen.

7. Arealenes tilstand og bruk⁵

Partnere bringer arealene og veier i den tilstand de er når avtalen trer i kraft. Arealene skal nyttes til jordbruksformål og skal drives på en faglig forsvarlig måte. Det gjennomføres en tilstandsvurdering av alle skifter av en ekstern faglig rådgiver. En slik tilstandsvurdering gjennomføres hvert femte⁶ år.

Jorda skal brukes i henhold til sedvanen for godt jordbruk, og unngå skade på jordstruktur. Det skal dyrkes <fylles inn> på skiftene. Dyrking av andre kulturer skal godkjennes av eier. Det skal foretas god ugrasbekjempelse på jorda, uten nevneverdig oppbygging av noen frøbank. Kontroll, regulering og ev. sanering av alvorlige sykdoms- og ugrasproblemer, som f.eks. floghavre, ringråte, potetål eller andre problemer skal diskuteres og avtales med eier av skiftet. Maskiner fra andre eiendommer og skifter enn fra partner som har årets drift, skal ikke benyttes på eiendommen hvis det er fare for overføring av smitte. All form for utstyr – grøfteutstyr, gravemaskiner, etc., som benyttes på andre enn partners jordbruksarealer, skal spyles rent med høytrykksspyler og varmt vann, minimum 60 grader, før det tas i bruk på eiendommen. Flytting av jord fra en eiendom til andre eiendommer er i utgangspunktet ikke aktuelt.

Partnere plikter etter onnearbeid å rydde på og ved skifter de har årets ansvar for, langs avlingsveger og annen veg.

Partnere overtar de plikter som eieren har ved vedlikehold av veier knyttet til de skifter partnere driver den aktuelle sesongen. Partnerne er ansvarlig for å etterkomme offentlig påbud og forskrifter ved bruk av arealene. Ved opphør av samarbeidsavtalen skal arealene og veiene være i like god stand som ved inngåelsen av avtalen. Det kan settes opp en tilstandsrapport over arealer og veier av partene i fellesskap, eller det kan avholdes skjønn av representanter som partene velger.

Eier⁷ har ansvar for å drenere og vedlikeholde drenering av sine arealer, inkl. reparere kummer. Behov for vedlikehold kan påpekes av partnere.

---

⁵ Her kan detaljeringsgraden tilpasses, men det er viktig at partnerne diskuterer detaljer for å bli samkjørt på hva som skal være praksis. Detaljer er viktig, men samtidig må det utvises romslighet og toleranse.

⁶ Annet intervall kan avtales.

⁷ Andre ansvarsforhold kan avtales.

Eier⁸ er ansvarlig for rydding av kratt mv langs kanter av skiftene.

8. Økonomiske forhold

Alternativer⁹ velges:

A: Skiftefordelingen mellom partnere og år fordeles slik at det over tid blir balansert nytte mellom alle partnere. Det betales ikke utjamningsleie pr. dekar mellom partnerne.

B: For hvert år blir det i forbindelse med utarbeidelse av skifteplanen avgjort en utjamningsleie pr. dekar.

9. Framleie

Framleie av et skifte fra partner er ikke tillatt uten samtykke fra eieren.

10. Eierskifte

Hvis en eier dør eller hjemmelen til deltakende jordbrukseieendom skifter på annen måte, trer den nye eieren inn i avtalen som partner med de samme rettigheter og plikter som tidligere eier.

11. Taushetsplikt

Informasjon som partnerne blir kjent med i forbindelse med samarbeidet er underlagt taushetsplikt.

En eventuell taushetsplikt vil også gjelde etter at denne avtalen er opphørt.

12. Mislighold

Det foreligger mislighold dersom en av partnerne ikke oppfyller sine forpliktelser etter avtalen, og det ikke skyldes forhold som en annen partner er ansvarlig for eller force majeure.

Dersom en partner er av den oppfatning at en annen partner misligholder avtalen, skal partneren umiddelbart gi lederen/andre partnere skriftlig varsel om dette.

Dersom det foreligger mislighold, kan partnernøtet beslutte at den misligholdende partneren skal utelukkes fra samarbeidet dersom den misligholdende partneren ikke bringer forholdet i orden innen en rimelig frist fastsatt av partnernøtet.

En partner kan kreve erstattet ethvert direkte tap fra en misligholdende partner som følger av forsinkelse, mangel eller annet mislighold, med mindre den misligholdende partneren godtgjør at misligholdet eller årsaken til misligholdet ikke skyldes den misligholdende partneren. Erstatning for indirekte tap kan ikke kreves. Som indirekte tap regnes tap som nevnt i kjøpslovens § 67 andre ledd. Erstatningsbegrensningene foran i denne bestemmelsen gjelder ikke kostnader ved vanlige tiltak som kompenserer at den misligholdende partnerens leveranse er forsinket eller har mangler, og kostnader ved tiltak som begrenser annet tap enn nevnt over.

13. Tvist

Tvist eller tvil om denne avtalens forståelse avgjøres med bindende virkning av en voldgiftsnemnd som skal bestå av tre medlemmer. Partene i tvisten skal oppnevne en representant hver og disse skal

---

⁸ Andre ansvarsforhold kan avtales.

⁹ Avklares av partnerne hvilket alternativ en velger. Lokale forhold vil avgjøre hva som er mest hensiktsmessig. Alternativ B vil antakelig kreve mer detaljer.

oppnevne en leder. Dersom representantene ikke blir enige om leder av nemnda, skal lederen oppnevnes av sorenskriveren. Voldgiftsnemnda fordeler kostnadene ved voldgiften mellom partene.

Før tvisten bringes inn for voldgiftsnemnda, skal forhandlinger om minnelig løsning være forsøkt.

Dersom en tvist ikke blir løst ved forhandlinger eller mekling, kan hver av partnerne forlange tvisten avgjort med endelig virkning ved norske domstoler.

Denne avtalen er skrevet og signert i X eksemplarer hvorav partene beholder hver sin og et eksemplar oppbevares av kommunen.

Sted og dato

.....

sign navn

.....

sign navn